

Bår Stenvik

SKITT

MENNESKET, MØKKA OG KULTUREN

PAX FORLAG A/S, OSLO 2011

© PAX FORLAG 2011
OMSLAG: JESPER EGEMAR
TRYKK:
PRINTED IN
ISBN: 978-82-530-3341-9

Forfatteren har mottatt støtte fra Stiftelsen Fritt Ord.
Boka er utgitt med støtte fra Stiftelsen Fritt Ord.

Innhold

1. I EN SKITTEN VERDEN 7
Saueskitt og fjøs 8 Av jord er vi kommet 11 Menneskets dyriske natur 14 Fra ekskrement til etikk 16 Kjøtt og avsky 20 Alt høyerestående har en nedre del 25 Mellom himmel og jord 27
2. MED BEINA I DRITTEN OG HODET I SKYENE 29
Plutselig kvalme 30 Kuk og pølse 31 Det pripne dyret 33 Samfunnets råtne egg 36 Bananens flekker 39 Den relative skitten 41 Suppe i skjegget 44 Møkk, rot og vemmelse 47 Hvordan blir begreper skitne? 49 Kroppen som metafor 52
3. RENHET OG FORDOM 54
Kloakksafari 55 Avløpenes anatomi 58 Bakterienes inntog 61 Renhet og gudfryktighet 65 Skitt som opprør 68 Våre venner parasittene 70 Sterilt griseri 73
4. DEN RENE FORNUFTEN 77
Ritual, magi og mirakel 78 Renhetens ideal og skittens uendelighet 82 Marsj og manerer 85 Gris, grums og den hellige våtserviett 87 Våre egne skitne ritualer 90 Hjelp, jeg er religiøs 94
5. FLEKKER OG REVNER 98
Forfall og vedlikehold 99 Revnende gyldig 101 Fornuftens forfengeligheit 105 Riss i huden 109 Kroppens rene lerret 111 Spor av levd liv 115

6. DEN SKITNE SANNHETEN 118
Snikende Apollon, skjult Dionysos 120 Skitten realisme 124
Rene former og skitne grep 126 Kunstens ekskrementer
130 Ødeleggelse, tilskitning, forråtnelse 133 Ren logikk
og grumsete argumentasjon 135 Disney på vranga 138
Hjernens skitne gleder 140
7. AVSKYENS GLEDER 145
Urene substanser 146 Det motbydeliges appell 147 Verdens
ubehag 150 Kunst og kødd 154 Bæsj og pene damer 156
Farlig begjær 61
8. SKITNE LYSTER 166
Våre dyriske kvaliteter 166 Sex i storbyen 168 Samfunnets
skitne underbevissthet 194 Siviliserte perversjoner 178 Det
laveste av det lave 182 Smerte og rus 184 Vår perverse
hverdag 187
9. SAMFUNNETS AVSKUM™ 192
Blod, gummi og nagler 192 Avsky og moral 194 Ekle
folk 196 Rasjonalitet og moral 199 Ungdommens råskap 204
Rock som puritanisme 209 Resirkulert opprør 213
10. SKITNE KLANGER 217
Den rene klangen 218 Kroppens sang 221 Når stemmen
brister 225 Lyden av livet 229
11. FRAMTIDA ER HVIT 234
Glatte flater 235 Bomaskinene 236 Blikk for renhet 239
Fingeravtrykk 244 De skitne hendene 247 Jordfarger og
organiske former 249 Den rene og den skitne framtida 252
Rene ornamenter 256 Furuhelvete og epleparadis 259

KILDER OG HENVISNINGER 262

NAVNEREGISTER 293

I. I EN SKITTEN VERDEN

Jeg var ti år gammel, og ute i fjøset med faren min. Sauene hadde fått fôret sitt og sto rolig goslende, mens vi stelte med hestene. Lukta av sagflis fra golvet blanda seg med varmen fra de store, raggete arbeidshestene, og jeg smøg meg inn langs den yngste, Luna, mellom den mørkebrune flanken hennes og de slitte plankene i veggen, som var dekket med et svart lag av gammel svette og skitt. Jeg klappet henne, og en liten sky av støv steg opp.

«Hun er skitten,» sa jeg.

«Det er en skitten verden,» svarte faren min.

Han sa ikke noe mer, og det gjorde ikke jeg heller. Men alt rundt meg fortonte seg annerledes etterpå. En stund tidligere hadde jeg stiftet bekjentskap med den kjente tegningen som både kan være en vase og to ansikter etter som hvordan du tenkte på det, og nå skjønnte jeg at det på en liknende måte fantes to forskjellige måter å se verden på. Den ene innstillingen er at skitt tildekker verdens sanne natur. Den andre hevder at skitt *er* verdens sanne natur.

Om faren min hadde vært en puritansk kristen og levd for hundre år siden, ville utsagnet hans hatt et resignert eller anklagende tonefall. Den kristne, vestlige kulturtradisjonen går ut fra at verden er et skittent sted, som vi må tåle til vi får slippe

inn i himmelen. Himmelen er velsignet fri for skitt, i den grad at det overhodet ikke finnes materie der. I store deler av historien har kirken prediket at alt som er forbundet med kropp og materie er urent og syndig, en prøvelse vi mennesker må utholde til sjelene våre igjen stiger til himmels.

Nå var det nok ikke syndefallet min far hadde i tankene, han er tross alt en ateist født i 1946. Jeg tolket utsagnet hans den gang som en appell om at vi må forsone oss med verdens materielle karakter: Ikke vær så prippen, syntes han å si – skitt er ikke unntaket, men tingenes naturlige tilstand. Bare gjennom å skape en idé om renhet gjør vi skitten til noe skittent. Jeg begynte å se på verden med større skepsis, for å få øye på de to perspektivene og velge det riktige. Det skulle ta lang tid før jeg skjønnte at man ikke kan velge. Vi ser alle verden på to måter samtidig. Vi frykter skitten – og vi fascineres av den.

Saueskitt og fjøs

På Namdalseid vokste jeg opp som én av om lag 2000 innbyggere, et sted midt mellom natur og sivilisasjon, gammelt og nytt. Jeg måtte være ute og arbeide med jord og gras, omgås sauer, hester og hunder. Og ikke minst måtte jeg håndtere skitt. Samtidig var Norge på åttitallet et moderne, urbanisert land, selv om vi hadde bare én tv-kanal. Ikke engang et så landlig område kunne unnsnippe mediernes innflytelse: Også jeg ville være en kul unge, jeg ville ha tøffe joggesko som guttene i reklamebrosjyrene, og jeg ville danse breakdance som ungene på fjernsynsskjermen.

Det norske forbudet mot rullebrett ble opphevet i 1989, da jeg var tretten år, og etter hvert greide jeg å mase meg til et skateboard. Alle de kule guttene i klassen hadde ett, og ikke

minst, alle de enda kulere, urbane ungene jeg så på tv. Til forskjell fra dem bodde ikke jeg i noe som kunne ligne på et urbant område. Jeg bodde ikke engang i «sentrum», hvor vennene mine hadde tatt i bruk parkeringsplassen foran rådhuset. Jeg bodde på en gård i enden av en grusvei.

Da jeg hadde skrudd sammen skateboardet mitt, fant jeg fort ut at det ikke var lagd for grus eller sand, og nærmeste asfaltflekk var langt unna. Jeg gikk gjennom mulighetene i hodet og kom fram til at det eneste stedet hvor jeg kunne bruke brettet, var i den trelagte midtgangen i fjøset, mellom sauebingene. Jeg bestemte meg for å prøve det, men måtte da straks ta stilling til hva jeg skulle ha på meg. Gummistøvler og kjeledress var det faste fjøsantrekket, men det følte ikke rett å skate i det, så jeg kledde på meg dongeribukser og joggesko, selv om jeg ble uvel ved tanken på å infisere disse skoleklærne med fjøslukt.

I samme øyeblikk sauene hørte lyden av rullende hjul forsterket av det hule golvet, fikk de panikk. De begynte å løpe rundt i innhegningene med ville øyne, og jeg hadde ikke beveget meg mer enn tre meter før en av dem hoppet over skillet. Vanligvis var ikke slikt et stort problem, det var bare å lempe dem tilbake, men nå hadde jeg altså på meg de fine buksene, og ville ikke skitne dem til. Jeg ordner opp i det senere, etter litt mer rulling, tenkte jeg. Kanskje de ble vant til lyden også. Men da jeg konsentrerte meg om skatingen igjen, merket jeg at det var noe rart med brettet, og jeg plukket det opp for å undersøke. Et av hjulene var dekket av saueskitt. En liten stund studerte jeg den brune skitten på det rosa PVC-hjulet og stålakselen, mens skate-klippene jeg hadde sett på TV syntes å forsvinne til en mindre tilgjengelig del av bevissheten. Jeg forlot fjøset og satte fra meg brettet i garasjen. Det ble aldri brukt igjen.

Jeg flyttet fra landsbygda som sekstenåring, men jeg har fortsatt et inngrodd forhold til sauedritt, hesteskitt og kumøkk, og gjenkjenner alle sortene lett på utseende og lukt. Fra jeg kunne løfte en spade, måtte jeg regelmessig ut i fjøset og spa ut bak hestene, mens skitten fra sauene falt gjennom åpningene i strekkmetallgulvet, og samlet seg kontinuerlig i den store kjelleren under bingene, til den ble spredd utover jordene om våren.

Da jeg var liten, ble jeg alltid advart mot å falle i gjødselkjelleren. Jeg husker at jeg knelte på strekkmetallet og kikket nysgjerrig ned på all avføringa, som lå og fløt under hele fjøset. Det minte om en gammel tallerken suppe, en mørk skorpe som det glinset i her og der. Foreldrene mine sa ofte at jeg måtte være forsiktig når lemmen sto åpen: Hvis jeg falt nedi, ville jeg ikke komme meg opp igjen. Mange ganger så jeg for meg hvordan det ville være å falle nedi. Ville jeg bli sugd ned i den brune vellinga, eller ville jeg kunne holde meg flytende med kavende bein og armer mens jeg ropte om hjelp? Kanskje ville jeg nå ned i bunnen om jeg sto på tærne, med munnen akkurat over overflata så jeg kunne puste, men ikke åpne den for å rope?

Selv om Namdalseid helt klart var *landet*, var gårdbrukere en minoritet da jeg vokste opp, og sauebønder enda sjeldnere. Kameratene på skolen terga meg av og til ved å si at jeg var skitten, eller «lukta fjøs». Men det var ikke noe personlig ved det. Siden jeg dusja regelmessig, var jeg ganske sikker på at lukta bare var metaforisk. Etter min oppfatning hadde dessuten kuskitt verre lukt enn sauemøkk, og likevel fikk den større minoriteten av melkebønders unger færre kommentarer. Min konklusjon på det tidspunktet var at skittsnakket hadde lite med individuelle fakta å gjøre, men at det dreide seg om maktforhold og sosiale mønstre.

Det som lå bak var en oppfatning om at bønder ikke bare var en minoritet, men at de rett og slett var litt mer primitive enn naboene som var butikkansatte, elektrikere eller lastebil-sjåførere. Og noen dyr var mer primitive enn andre: Kufjøs var mer industrialiserte, og bøndene rutinemessig i kontakt med samfunnet gjennom melkebilen som kom hver morgen, mens sauebøndene ble oppfattet som mer isolerte, gammeldagse og spesielle. Det var neppe tilfeldig at komikeren Klaus Joachim Sonstad på 2000-tallet valgte å gjøre sin eksentriske karakter Odin Jensenius til sauebonde.

Denne aromaen av en svunnen tid, sammen med fjøslukta og nærheten til dyr, plasserte bøndene et trinn lenger unna sivilisasjonen enn sambygdingene som jobbet i sekundær- eller tertiærnæringene. Som om det ikke bare var fjøslukta, men noe ved dyras natur som ble overført til oss gjennom arbeidet. Vi gårdsungene var ikke bedre selv, vi deltok gladelig i en lignende gemyttlig mobbing av ungene fra nabobygda ved kysten, og frydet oss over å kunne kalle dem «fiskere», og late som vi kunne kjenne den ekle lukta av fisk når de var i nærheten.

Av jord er vi kommet

Ifølge Bibelen ble det første mennesket lagd av jordsmonn. Forskjellige bibeloversettelser beskriver Adams råstoff som leire, støv eller skitt. Det hebraiske ordet *apar* i de originale tekstene kan kanskje best oversettes med *jord*, og navnet Adam henviser til et annet hebraisk ord, *adama*, som betyr *jordsmonn*, *bakke* eller *dyrkbart land*.

Bildet av Gud som lager en slags leirfigur, er lett å mane fram, siden de fleste av oss en gang har formet noe av leire. For de tidlige hebreerne var jord og mold også et livgivende funda-

ment for jordbruk. I dag snakker vi fremdeles om jord som en god form for skitt, som i «skitt under neglene», eller «å stikke fingeren i jorda». Men jorda skulle snart få status som et underlegent materiale. Når Gud tar i bruk dette materialet, lager han ikke en krukke eller planter frø, han er tross alt Gud og kan skape liv. I skapelsesberetningen gjør Guds egen pust jorda levende, og den pusten står for den guddommelige delen av mennesket, mens jorda er – vel, den jordiske. Adams tilblivelse er et slående eksempel på menneskesynet som råder i kristen teologi: Mennesket er noe så spesielt som en blanding av ånd og materie.

Filosofen Platon etablerte todelingen mellom ånd og materie som vi kjenner den. Det fantes allerede begreper om sjel og legeme i den greske antikkens tankeverden før Platon, men – som kulturhistorikeren Morris Berman sier i boka *Coming to Our Senses* – «sjelen før Platon var kroppens ånd, ikke dens fange». Platons skepsis overfor kroppen gikk så i arv til tidlig kristen tenkning via de kristne tankeretningene gnostisisme og manikeisme. Ifølge gnostikerne, som hadde stor innflytelse i de første tre århundrene etter Kristus, var vår materielle verden ikke skapt av selveste Gud, som vi kjenner ham fra Bibelen, men av en mindre gud som de kalte *demiurgen*. Teologene var uenige i om denne lilleputtguden var ond eller bare inkompetent, men han sto uansett mellom oss og den virkelige Gud, og skjulte den virkelige verden for oss. For de tidlige gnostikerne var denne virkelige verden en *ren* verden, mens vår hverdagsverden av kropp, skitt og jord var en felle som vi helst ville unnsnippe. Kroppen var like skitten som leira den var lagd av.

Denne ideen ble plukket opp og utviklet av manikeerne, som mente at all fast materie var ond, mens ånden var god. All ondskap i verden var dermed resultat av at den rene sjelen hadde blitt bundet til materien og besudlet av den. En ung

manikeer konverterte senere til nyplatonisk teologi, nemlig Augustin, som ble en av middelalderens mest betydningsfulle filosofer. I *Om Gudsstaten* skriver han at «Den første mannen var 'av jorden', og han ble gjort til 'en levende sjel' [...] det er ingen tvil om at hans kropp var dyrisk, ikke åndelig». Med andre ord var den gode, rene delen av mennesket den delen som Gud hadde pustet inn i det, mens resten var av lavere rang. Ifølge Augustin er sjelen «en spesiell substans, som bærer i seg forstand, og er ment å herske over kroppen», som på sin side trenger å beherskes fordi den representerer en konstant fare. Ikke at den er ond som sådan, men siden sjelen kommer fra Gud og dermed er guddommelig, må enhver ondskap i mennesket nødvendigvis komme fra den delen som en gang var jord og skitt.

Og sånn fortsetter det gjennom Vestens idéhistorie. Platon beskriver kroppen som noe fremmed som er limt til oss. Augustin og Descartes mener at den er et bur som sjelen kjemper for å unnsnippe. Legemet tynger sjelen ned, så den ikke kan få fly fritt, og ikke minst fyller kjødet oss med begjær, frykt og innfall som hindrer oss i å dyrke tanken og åndens renhet. I John Bunyans allegori *Pilgrim's Progress* fra 1678, fortelles den meget pedagogiske historien om unge Christian og alle prøvelsene han blir utsatt for på sin ferd fra «Fortapelsens by» mot evig liv. Han har ikke kommet langt før han merker kroppens tyngde, idet han synker ned i «Fortvilelsens dyp», en ekkel, slimete myr. Full av skitt kommer han seg opp med hjelp av en god borger ved navn «Hjelp». Myra viser seg å være både et symbol på ondskap og en slags helvetes port: der blir de ubønnhørlig sugd ned, alle de som ikke er rene nok i ånden.

Tre hundre år senere fant forfatteren Arthur Conan Doyle det like naturlig å bruke den fuktige og gjørmete myra som et åsted for ondskap i Sherlock Holmes-fortellingen *Hunden fra*

Baskerville, hvor både mannevonde hunder og mordere ferdes på den gyngende grunnen. Mellom Doyle og Bunyan finner vi andre kjente navn, som Charles Dickens, en forfatter som synes fullstendig henført av sine skitt-skildringer. *Our Mutual Friend* starter med et møte mellom to likrøvere i hver sin båt på den illeluktende og forsøplede Themsen i London. *To byer* introduserer oss umiddelbart for en suspekt figur på landeveien, som senere skal vise seg å være nok en likrøver. I tilfelle vi skulle være i tvil om mannens beskaffenhet, presiserer Dickens at «både hesten og rytteren var dekket med gjørme, fra hestens hover til mannens hatt».

Menneskets dyriske natur

Filosofen Diogenes opponerte mot Platons idealisme, og ses i dag som grunnleggeren av den filosofiske tradisjonen kjent som *kynisme*. Mens idealistenes beste våpen mot alle verdens skitne realiteter har vært å belemre dem med skam, mente kynikerne at dyras mangel på skam var en dyd heller enn en mangel, og ordet kynisk kommer muligens fra det greske *kunikos*, som betyr hundeaktig. Som Donald Dudley sier i sin *History of Cynicism*: «Hunden er et skamløst dyr, og [kynikerne] bygde en kult rundt det skamløse, ikke som noe lavere, men høyere enn bluferdigheten.»

Uten at jeg visste det, gikk jeg i Diogenes fotspor da jeg på barne- og ungdomsskolen energisk forsøkte å overbevise klassekameratene mine om at mennesker er dyr. Jeg kjempet mot det jeg betraktet som en massiv kampanje for å framstille oss mennesker som noe vesensforskjellig fra alle de andre dyra, og sannsynligvis framsto jeg som ganske irriterende, fornøyd som jeg var med å ha gjennomskuet konspirasjonen. Etter min